

“KENAN ÇOBANLARI” ÜZERİNE

BAHA DÜRDER

Kimini ılımlı bir dille, kimini arı dil amaçlarına tüm uyararak sadeleştirdiğim Halide Edip - Adıvar'ın yapıtlarının onuncusu önümüzdeki günlerde çıkacak olan *Kenan Çobanları*'dir.¹

Bütün yapıtları içinde, üzerinde en çok durulmasını –hele yeni kuşaklar için– gerekli bulduğum *Kenan Çobanları*, aşağı yukarı kendi sayfaları sayısınca açıklama yazmaya zorunlu kıldı beni. Çünkü gerek konusu için tarihsel gereçlerden yararlanılmış olması ve tarihsel kişilerin birbiriyle ilişkileri açıklanmamış bulunması bakımından; gerek, öne sürüldüğü gibi *opera* türüne uygun olmaması bakımından, gerçekten üzerinde durulacak bir yapıttır *Kenan Çobanları*...

İlk bakışta, küçük bir kitaba böyle uzun açıklama yapılmasının yerinde olmayacağı sanılırsa da, şimdiye değin edebiyat tarihimizde “opera” olarak nitelenen *Kenan Çobanları* hakkındaki böyle bir yargının düzelmesi ya da yürütülmesi gereken bir zorunluk çıkıyor ortaya. Bunun yanı sıra ben, daha çok o tarihsel ortamın ve kişilerin birbiriyle ilişkilerinin kavranmasını öngördüğüm için de böyle bir açıklama yapılmasından yanayım. Bunun için *yapıt*, *konusu*, konunun başkişisi *Yusuf*'un *yaşantısı* hakkında bazı şeyler söylemek isterim.

1- YAPIT:

Kenan Çobanları yazarın opera adını verdiği, fakat opera kurallarından “manzum olma” niteliğini taşımayan bir yapıttır. Gerek 1334 (= 1918)'deki Orhaniye Basımevi'nde basılan üç perdelik kitap; gerek tarihsiz ve bir perdesinin Türkçe olarak metni verilip olayları Arapça özetlenen Beyrut baskılı libretto bu görüşü pekiştirmektedir.

Aslında, bu kitapla bir arada çıkan “Maske ve Ruh” da bugünün ölçü ve anlayışına göre bir sahne oyunu olmaktan uzak, eskilerin “tekellümî hikâye” dedikleri bir türdür. Ne var ki, küçük küçük sahnelere bölünmesi ve insanların iç yaşamlarını yansıtan orijinal konuşmalar bulunması, “Maske ve Ruh”a da “tiyatro yapıtı” adını vermemize yol açabiliyor. Fakat, bütün “tiyatro” adı verilen yapıtlardan oynanma niteliği istenemez. (Örneğin: Hâmit'inkiler.) İşi bu açıdan alır ve “nazım” haline sokarsak *Kenan Çobanları*'ni geniş ve esnek bir görüşle “opera”olarak tanımlayabiliriz.

¹ Bu yapıtlar: *Raik'in Annesi*, *Seviye Talip*, *Yeni Turan*, *Harap Mabedler*, *Mevut Hüküm*, *Mor Salkımlı Ev*, *Tatarcık*, *Sinekli Bakkal*, *Handan*.

Yapıt, yazarın *Mor Salkımlı Ev* adlı *anı* kitabının son sayfalarındaki bilgilere bakılırsa 1916 şubatında Beyrut'ta oynanmış; oynandığı vakit de, (seyircilere sunulan liberetto –belki el duyurusu– dan anlaşılacağı üzere) 27 kişilik orkestra eşlik etmiştir. Bu liberetto 12 x 20,5 boyutunda, kirli krokodil karton kapak içinde 12 sayfadır. Kapağın üstünde: (Halide Edip -*Kenan Çobanları* - Opera 3 perde -Bestekârı : Vedî Sabra) yazılıdır ve Sabra Basımevi'nde basıldığı kaydı vardır. Tarih yoktur. (Fakat Şubat 1916'yı varsayabiliriz.) Kapağın içinde, orkestrayı kuran 27 sanatçının adı yazılıdır, fakat bunların hangi enstrümanı çaldığı kaydı yoktur. Gene kirli beyaz bir kâğıda basılan bu 12 sayfalık metnin ilk sayfasında, dış kapaktaki aynı bilgi verilmiştir. İkinci sayfanın ortasında "Birinci Perde" kaydı konmuş; üçüncü sayfada da "eşhas" belirtilmiştir. Buna göre, *Yehuda*: Lenda Tian; *Nefta*: Viyolit Fernini; *Raubin*: Ucini Misk; *Sem'un*: Nimet Reşit; *Cad*: İkbâl Hammad; *Dan*: Feride Yusuf; *Yusuf*: Evlin Tian. (Halide Edip'in anılarında bu ad *Ellen* olarak geçer.)

Görülüyor ki, *Ahd-i Atik*'a göre 17 yaşında olan Yasef'in, ondan daha büyük olan ağabeyleri (çünkü küçük kardeşi Benyamin alınmamıştır) dahil, bütün oyuncular genç kızdır. Bunun nedenleri hakkında bilgimiz yoktur. Yalnız *Mor Salkımlı Ev*'in 232-233. sayfalarında şunlar vardır:

"Şubatın yirmisinde, Der-Nassıra "Kenan Çobanları"nı oynadı. Çocuklar genellikle iyi aktördüler. Arap çocukları kadar, oynadıklarını gerçekten kendi sanana az rastlanır. Halbuki Arap çocukları trajedi, romans, her hangi tutkuyu kendilerine hemen mal ediyorlar. On üç yaşında Ellen adlı Lübnan'lı kız, orkestraya hakim olan kontralto bir sesle rolünü yaptı. Sahneye kocaman bir hurma ağacı getirmişler, yere kızıl bir kum dökmüşlerdi. Bütün çocuklar, parlak mavi, kırmızı ve portakal rengi göz alıcı Arap kıyafetleri, çıplak ayaklarıyla Yusuf'u satmağa ya da öldürmeğe gerçekten karar vermişlerdi. "Öldürelim, öldürelim" diye Yusuf'un çevresini sardıkları zaman, Yusuf rolünü yapan çocuk için kaygılandım. Yüzlerindeki korkunç anlam, Yusuf'un çevresinde şimşek gibi dolaşmaları, hatta; çocuğun üstünü başını gerçekten parçalamaları; sonra, Yusuf'un yüzündeki dehşet ve kurtulmak için çabalayışları, seyircileri coşturdu."

Asıl metin, dördüncü sayfadan başlar ve dokuzuncunun ortasında birinci perdenin sonu gelir. 10, 11. sayfalarda *Arapça olarak* yapıtın sonu ve tüm konusu verilmiştir.

Edebiyat tarihlerimizde söz konusu edilen metin ise, 1334 (= 1918) Orhaniye Basımevi'nde çıkan kitaptır. Bizim rastladığımız belgelerde, bu ilk liberettodan söz etmezler.

1918 baskılı kitap iki formalıktır. Beyaz, birinci hamur kağıda basılmış ve yapıtın üç perdesini de "ihtiva" etmektedir.

Bizce, *Kenan Çobanları*'nın sahnelenmesi okul "müsameresinden" ileri geçememiştir. Çünkü, elimizde, Suriye'de çeşitli "defalar" oynanmasıyla ilgili bilgi bulunmasına karşın, İstanbul ya da başka bir yerde oynanmasıyla ilgili her hangi bir belge bulunmamaktadır.²

² Bu yönden bilgi verenlere şimdiden teşekkür.-B.D.

Yapıtın bestecisi kimdir? Gerçek müzik değeri nedir? Müzik tarihimizde böyle birinin adına rastlanmıştır değildir. Yalnız, *Mor Salkımlı Ev*'de şu bilgiler var, fakat sanat değerini veremez.

“Aydın Araplar bana hep bu musikişinas Vedî Sabra'dan söz etmişlerdi. Bu ismi 1908'de, Tevfik Fikret'in bir millî marşını bestelediği ve Taksim Bahçesi'nde orkestrasının başında, seksen bin (?) kişiye çaldığı zaman işittim. Savaşın balayı sayılan o günlerde, ırk ayrılığı henüz Türkiye'yi içinden parçalamamıştı. Vedî Sabra, Fransız tarafı olmakla ve ihtilâl hareketine katılmakla itihâm edilmiş; Erzurum'a sürülmüştü. Vedî Sabra'nın Fransızları sevmesi kadar normal bir şey olmazdı. Çünkü on yıl Paris'in en büyük katedralinin orgçusu, organisti idi” [s. 219]

“Vedî Sabra benim Kenan Çobanları'nı bestelemek için baş vurdu. Libretto'yu hazırladıktan sonra hemen harekete geçti. Amatörlerden yirmi beş (belgede 27) kişilik bir orkestranın piyanisti, Beethoven'e benzemek için ön dişlerini çıkartmış, Doumet adlı ateşli bir genç müzisyendi.” [s. 226]

Halide Edip-Adıvar'ın verdiği bilgiye göre, operanın *arya* ve *öbür şarkı*'larının *kimileri* arap şarkılarından alınmıştır:

“Vedî Sabra, “Kenan Çobanları”ndan bazı parçaları getirir, piyanoda çalar, Türkçe'nin prosodisini sorardı. Bu aryaların bazıları Arap şarkılarından alınmıştı ve özellikle o, onları çok sevdi”. [s. 230]

Yukarda, sahnelenişin, okul gösterilerinden fazla bir şey olmadığından söz etmiştik. O başarılı görüş o zamana değin orada böyle bir hareketin yapılmamış olmasından ve yerli çocukların yapıtta rol almasından ileri gelmiştir. Çünkü, “temsili” görmeğe gelenler, muhakkak ki, kentin insanları, hatta oynayanların yakınlarıydılar. Bu bakımdan oyun alkış kazanmış olabilir. Bu görüş, yazarın yapıtının *metin* değerini düşürmek amacını gütmemektedir. Yapıt şimdi, bu günün koşullarıyla sahnelense, *Aida* olmasa bile, güçlü bir kompozitörün itişiyile, sayısı pek az olan yerli operalarımız arasına girebilir, kanısındayız.

Bu sözlerimizi pekiştirmek için, gene *Mor Salkımlı Ev*'den bazı satırlar alalım:

“Berut, “Kenan Çobanları”nı on üç kez vermekle okulu zorunlu kıldı. Ancak bir kaç gün daha kalabileceğimiz için, Sabra, günde iki defa oyun veriyor ve okul dolup dolup boşalıyordu. Seyirciler, her defasında “Kenan Çobanları”ndan bir arya söyleyerek okuldan çıkarlar vesokallarda mutlak, bu büyük Arap müzik ustasının bıraktığı piyesten bir parçaya ayak uydururlar, sokak lambalarının direklerine, piyeste başarı sağlamış olan güzel sesli Ellen'in adını yazarlardı.” [s. 233]

2- KONUYA GİRİŞ:

Yazar, konuyu bütün din dünyasının bildiği “Yusuf Kıssası”ndan almıştır. Aslını *Tevrat*'ta görebileceğiniz bu konu, bizim de dinbilgisi bahislerinde, özellikle peygamberlerin yaşamını belirten “siyer” kitaplarında aşağı yukarı aynıdır. Yalnız, metinde işaretlendiği gibi, kimi adların okunuşu, öbür belgelere göre ayrılır.

Bu gün için, layık bir ülkede, herkesin, din kitaplarını aramak zorluğunda olmadığını ve öğrencilerimizin durumunu düşünerek, yapıtın iyi anlaşılması için, konu ve kişilerle ilişkin bölümleri açıklamayı yerinde

bulduk. Gerek *Tevrat*'a, gerek Musa dini hakkında en özlü yapıtı veren hocam Hayrullah Örs'ün *Musa ve Yahudilik* adlı özlü kitabındaki bilgilere göre:

Bu operada *kahraman* Yusuf'tur. Yusuf, soyundan şöyle gelir:

Yusuf'un babası Yakup, bir göç sırasında, Nahor'un oğlu Laban'ın kervanına rastlar. Laban'ın iki kızı vardır, büyüğü Lea, küçüğü Rahel... Yakup Rahel'e âşık olur; babasından ister, çeşitli güçlüklerden sonra, gözü gece güç seçen Yakup'a büyük kız Lea'yı verirler. Sabahleyin iş meydana çıkar. Yedi yıl güç koşullarla onlara hizmet ederse, küçük kız Rahel'i de vermeyi vadederler. Yedi yıl³ sonra Rahel'i de alır. Yakup'un (Yakop) bu iki kadından başka, iki odalığı da vardır. Bu dört kadından on iki oğlu olur. On birincisi Yusuf (Yasef)dur. Bu oğul ilk zamanlarda çocuğu olmayan Rahel'den değildir. 12. oğul ise Benyamin'dir ve Rahel bunu doğururken ölür. Asıl yapıtta yedi oğul alınmıştır. Fakat, bu oğulların birbirleriyle ilgileri bakımından şu sırayı ve analarını bilmek gerektir:

Yakob'un ilk karısı Lea'dan birbiri peşi sıra dört çocuğu olur. 1- "Bakin bir oğul" anlamına gelen *Ruben*, 2- "İşitme" anlamına gelen *Şimeon*, 3- "Bağlanma" anlamına gelen *Levi*, 4- "Övülmüş" anlamına gelen *Yahuda*.

Bu arada Yakob, Laban'ın küçük kızı Rahel'i de almış, yani yedi yıldan fazla bir zaman geçmiştir. Fakat Rahel'in çocuğu olmamış, o da, kocasına bir odalık armağan etmiş, bu suretle Yakob'un *Bilha* adlı bu odalıktan "Hükmetti" anlamına gelen 5. oğul *Dan* ile "Güreşim" anlamına gelen 6. oğul *Naftali* doğar.

Hayat yürümekte, Yakob'un ilk karısı Lea 7. ve 8. oğullarını dünyaya getirmiş bulunmaktadır: "Satın alınmış" anlamına gelen *İssakar* ve "Oturma" anlamına gelen *Zebulum*.

Fakat Lea, artık çocuk doğurmaktan kesilmiş, neslinin yürümesi için, kocasına o da Zilban adlı bir odalık armağan etmiştir. Yakob'un bu odalıktan 9. ve 10. oğulları doğacaktır. "Uğur" anlamına gelen *Gad* (Cad), "Mutlu" anlamına gelen *Aşer*.

İşte bundan sonra Tanrı, Yakob'un çok sevdiği küçük karısı Rahel'e acımış, ona da iki oğul vermiştir. Bunlar Yakob'un 11. ve 12. oğulları, "Arttırma" anlamına gelen *Yasef*, "Sağ elin oğlu" anlamına gelen *Benyamin*.

Halide Edip-Adıvar nedense, bu on iki oğuldan yalnız: *Yusuf*, *Yahuda*, *Nefta*, *Raubin*, *Sem'un*, *Cad*, *Dan*'ı yapıtında *kişi* olarak seçmiştir.

Bu on iki çocuğun içinde Yusuf, Yakub'un en sevdiği ve uğruna büyük fedakârlıklarda bulunduğu Rahel'den olma ilk oğul, belki de ilk göz ağrısıdır. Fakat Yusuf, bu sevgiyi sömürür, zaman zaman babasına kardeşlerini çekiştirir ve yerer. Gerek annesinin en sevilen kadın olması, gerek bu "müzevirliği" yüzünden Yusuf, öbür kardeşlerince sevilmemekte, işte dramın asıl *tem'i* bu psikoloji üzerine kurulmaktadır.

³ Kimi kaynaklarda 14 yıl.

3- YUSUF'UN YAŞANTISI:

Yakob'un ve Yasef'in yaşantılarını kapsayan bilgiler *Tekvin*'in 41, 42, 45. bölümlerinde, kendi anlatımıyla verilmiştir. Yusuf'un bundan sonraki yaşantısı da, Halide Edip'in metninin baş ve sonunu anlamak bakımından gerekli görülmektedir bence.

Babasının Yusuf'u fazla sevmesinden, Yusufun da zaman zaman olan-biteni babasına uçurmasından ötürü, kardeşlerince sevilmemesi gün geçtikçe belirgin bir durum alır. Sırasını getirirler, bir yolculukta Benyamin'in karşı koymasına “rağmen” onu bir kuyuya atarlar. Sonra vaz geçip Mısır'a gitmekte olan bir İsmailî kervancısına satarlar. Babalarına da Yusuf'un gömleğini keçi kanına bulayıp, öldü haberini verirler.

Kervancı, Yusuf'u Firavun'un “muhafız” komutanı Potifar'a satar. Potifar'ın karısı Yusuf'a tutulur, yüz bulamayınca, kendisine saldırmaya kalktığı iddiasıyla kocasına “şikâyet” eder, onu zindana attırır. Yusuf orada rüya tabiri ustası olur. (Aslında, çocukken de gördüğü rüyaları yorumlaması kardeşlerinin düşmanlıklarını artırmasına yol açmıştır.) Her yorumu çıkar. Bir gün Firavun bir rüya görür, Yusuf'a yorumlatır.

Yorumun gereği gibi davranan Firavun ve ülkesi çok zengin olur. Bunun üzerine, Yusuf'u ülkesinin başına geçirir ve Potifar'ın kızı *Asenat* ile evlendirir.

Olay, bu aile kurulduğu yıllarda başlar ve geçmiş olaylar, bir sırası getirilerek, yapıtta anlatılır.

BUGÜNÜN DİLİYLE

ATATÜRK'ÜN SÖYLEVLERİ

Bugünkü dile aktaran: B. K. Çağlar

Basılıyor

ZOOLOJİ TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ

Doç. Dr. Sevinç Karol

30 lira, öğretmen ve öğrencilere 15 lira
